بسم الله الرحمن الرحیم

خلاصه پروژه: عملیات تاثیر و راهبردهای انجام آن از منظر علوم رفتاری

با انتقال درگیری‌ها از حوزه فیزیکی به حوزه ذهن، مفهوم «عملیات تأثیر» شکل گرفته است؛ نوعی نبرد که به جای استفاده از اجبار، با استفاده از «اصول روانشناختی و رفتاری» بر نفوذ به افکار، هیجانات و تصمیم‌گیری‌ها متمرکز است. آگاهی از نحوه‌ی انجام عملیات تاثیر لازمه‌ی مقابله موثر با آن است.

مرکز بینش‌های رفتاری ایران

مقدمه و مسئله

در عصر معاصر، افکار عمومی به میدان نبردی برای منازعات پیچیده و غیرمستقیم تبدیل شده است. دستکاری ذهن‌ها، قلب‌ها و تغییر رفتار افراد از طریق پیام‌ها و عملیات‌های هدفمند و پنهان، جایگزین یا مکمل جنگ‌های نظامی در نظر گرفته می‌شود. اینترنت و رسانه‌های جمعی نیز در جهت این نبرد نوین ظرفیت بی‌سابقه‌ای فراهم آورده‌اند. در این شرایط، **تمرکز جنگ‌ها از حوزه فیزیکی به حوزه ذهن منتقل شده و مفهوم «جنگ شناختی» یا «عملیات تأثیر» شکل گرفته است (۱)؛ نوعی نبرد که به جای استفاده از زور و اجبار، با استفاده از اصول روانشناختی و رفتاری بر نفوذ بر افکار، هیجانات و تصمیم‌گیری‌ها متمرکز است (۲).** پیروزی در منازعات آینده بیش از تصرف سرزمین، به توانایی کنترل ذهن و اراده مردم وابسته خواهد بود. مردم‌سالاری و تصمیم‌گیری جمعی بر اعتماد عمومی و ادراک صحیح از واقعیت استوار است، اما عملیات تأثیر با تغییر ادراک از واقعیت، این فرایندها را خدشه‌دار کرده و تهدیدی برای امنیت روانی و اجتماعی محسوب می‌شود (۱). از این رو کشورهای مختلف برای مقابله با این تهدیدها واحدهای تخصصی جنگ شناختی و عملیات تأثیر ایجاد کرده‌اند.

مطالعهٔ حاضر که با حمایت **خانه اندیشه‌ورزان** انجام شده، تلاش کرده آخرین شواهد علمی در حوزه عملیات تأثیر و جنگ شناختی را گردآوری کرده و ضمن ارائهٔ بینشی عمیق‌تر و روانشناختی نسبت به این پدیده، **حدود «صد راهبرد عملیاتی و اجرایی جهت انجام عملیات تأثیر»** را پیشنهاد دهد. این راهکارها می‌توانند هم برای شناخت عمیق‌تر و علمی از اقدامات بازیگران بیگانه مورد استفاده قرار بگیرند و هم با رعایت حدود اخلاقی و دینی، به‌صورت فعالانه علیه این بازیگران استفاده شوند.

خلاصه یافته‌ها

عملیات تأثیر از طریق بهره‌گیری از ویژگی‌های روان‌شناختی انسان بر نقاط آسیب‌پذیر جامعهٔ هدف دست گذاشته (۱) و با دستکاری اطلاعات و ایجاد اختلال در پردازش ذهنی افراد، نگرش‌ها و رفتار جامعه هدف را تغییر می‌دهد (۳). **این عملیات عمدتاً در فضای مجازی و منطقه خاکستری، یعنی حالتی از درگیری که بین جنگ و صلح است، انجام می‌شود (۶). اهداف اصلی این عملیات‌ها معمولاً «بی‌ثبات‌سازی» و «نفوذ» است که اغلب به صورت مکمل یکدیگر عمل می‌کنند.** بی‌ثبات‌سازی با هدف تضعیف انسجام اجتماعی، کاهش اعتماد عمومی و ایجاد اختلاف میان گروه‌ها صورت می‌گیرد، در حالی که نفوذ تلاش می‌کند نگرش‌ها و رفتارها را به نفع بازیگر مهاجم تغییر دهد، بر انتخابات و هنجارها اثرگذار باشد و مواضع سیاسی جامعه هدف را تغییر دهد (۱).

زیربنای عملیات تأثیر، ویژگی‌های روانشناختی و عصبی-تکاملی ذهن انسان است. پنج فرایند اصلی در این زمینه شامل تداعی، سازگاری، حفظ و تثبیت، تمرکز و سادگی و

منافع شخصی هستند. این ویژگی‌ها، فرایندهای روانشناختی هستند که علی‌رغم کمک به بقای انسان، مورد بهره‌برداری بازیگران عملیات تأثیر در راستای جهت‌دهی به رفتار و تصمیم‌گیری‌های جامعه هدف، قرار گرفته‌اند و طبق آن‌ها راهبردها و بینش‌های مختلفی طراحی شده است (۳). برخی از این راهبردها عبارتند از:

- انتشار روایت‌هایی موردی، ساده، منسجم و هیجانی، به‌جای تکیه بر اعداد و ارقام (تداعی)
- نسبت‌دادن مشکلات اتفاقی یا تصادفی دشمن به خطاها یا تصمیمات نادرست او باهدف ایجاد تصور علیّت کاذب(تداعی)
- عدم تمرکز بر جمع‌آوری و ارائه شواهد و مستندات در تائید ادعاها (تمرکز و سادگی)
- به‌تصویرکشیدن رهبر دشمن به‌عنوان فردی مردّد و فاقد توان تصمیم‌گیری، جهت تحریک اقدامات شتاب‌زده از سوی او (منافع شخصی)
- ساخت و تکرار اطلاعاتی به‌عنوان نقطهٔ مرجع برای شکل‌دهی به قضاوت‌های آینده (حفظ و تثبیت)

علاوه‌بر این، امروزه **پنج دسته راهکار اجرایی و پرکاربرد بر مبنای مکانیسم‌های عصبی-تکاملیِ نامبرده، در دنیا طراحی و به کار گرفته می‌شوند** که متشکل از این موارد است: ۱) روایت و داستان‌سرایی ۲) انتشار اطلاعات نادرست و اخبار جعلی ۳) دستکاری شناختی و اجتماعی ۴) ایجاد بی‌ثباتی شامل قطبی‌سازی، گیج‌سازی، نفوذ اقتصادی و تحریم ۵) نفوذ به شکل‌های مختلف از جمله توسل به مرجعیت، ایجاد جذابیت هیجانی، تکرار پیام‌ها، دستکاری ترتیب ارائه اطلاعات، هدف‌گیری خرد و تعیین دستور کار رسانه‌ای (۱، ۳، ۴ و ۵). طبق شواهد علمی در علوم رفتاری، هر یک از این راهبردها می‌تواند به شکل کاملاً عملیاتی و اثرگذار مورد استفاده قرار گیرند و عاملان را به سمت تحقق اهداف مدنظر پیش ببرد؛ همانطور که تاکنون بسیاری از کشورها از این راهبردها بهره گرفته‌اند. از جمله ی این راهبردهای اجرایی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- بی‌فایده نشان‌دادن تمام اقدامات جامعه هدف با تکنیک ناامیدسازی و تاکید بر فروپاشیدن تمام نهادها (اخبار جعلی و فلج سیاست)
- بسیج گروه‌های هدف علیه یکدیگر با هدف منحرف‌کردن انرژی جمعیت از مسائل اصلی و صرف‌شدن در درگیری داخلی (بی ثبات سازی- قطبی سازی)
- استفاده از فشارهای اقتصادی برای نسبت‌دادن ناکامی‌های اقتصادی به بی‌کفایتی دولت جهت تضعیف مشروعیت آن (بی ثبات سازی- فشار اقتصادی و تحریم)
- انتشار گسترده و هیجانی اقدامات مقابله‌ای گروه‌های خشن نسبت به دولت و نیروهای نظامی و مشروع نشان‌دادن آن‌ها (نفوذ)
- انسانیت‌زدایی از افراد دولتی و نظامی جهت افراطی‌سازی برخورد با ایشان (نفوذ)

در این گزارش به حدود ۱۰۰ راهبرد عملیاتی و روانشناختی پرداخته شده که می‌توانند درکی عمیق‌تر، جدید و مبتنی بر شواهد علمی از عملیات‌های تأثیر ایجاد کنند.

توصیه‌های سیاستی

برای طراحی و اجرای عملیات تأثیر موثر و کارآمد، چند الزام اساسی باید مدنظر قرار گیرد (۳): ۱) مداخلات بر پایه شناخت باورهای پیشین و گرایش‌های اولیه مخاطبان طراحی شوند، ۲) اهداف رفتاری و نگرشی به‌صورت واقع‌بینانه، زمینه‌محور و قابل ارزیابی تعریف گردند، ۳) از یافته‌های به‌روز علوم رفتاری و شواهد تجربی به‌جای شهود شخصی استفاده شود، ۴) تفاوت‌های فرهنگی و شرایط محیطی در انتخاب تاکتیک‌ها لحاظ گردد، ۵) نظام دقیقی برای شناسایی مخاطبان و تفکیک گروه‌های

هدف ایجاد شود و ۶) سازوکارهای معتبر برای سنجش اثرگذاری و بازبینی مستمر مداخلات به‌کار گرفته شود. تنها در سایه رعایت این اصول می‌توان مداخلات تأثیر را از سطح اقدامات مقطعی به راهبردهایی اثربخش، پایدار و متناسب با پیچیدگی محیط‌های امنیتی و اجتماعی ارتقا داد.

نهادهای مختلف نظامی-امنیتی و سازمان‌های رسانه‌ای می‌توانند در دو سطح از این یافته‌ها بهره ببرند: ۱) توسعهٔ سازوکارهایی برای شناسایی و ارزیابی روانشناختی عملیات‌های تأثیر بازیگران بیگانه علیه افکار عمومی کشور و ۲) طراحی و اجرای پیشدستانه و آفندی عملیات تأثیر علیه این کشورهای متخاصم. لازم به‌ذکر است که موضوع شناسایی، انجام و مقابله با عملیات تاثیر جزو مرزهای دانشی جنگ شناختی در دنیا محسوب شده و تالیفات بسیار کمی در آن وجود دارد. امید است گزارش حاضر که قصد پر کردن بخشی از این خلأ را داشته، مثمر ثمر واقع گردد.

پژوهشگران طرح: زینب آرمانیان، محمدحسن ابراهیم کنی، زینب سادات حسینی، حورا محمدی، فاطمه اسماعیلی

مرکز بینش‌های رفتاری ایران، متشکل از جمعی از دانش‌آموختگان روان‌شناسی دانشگاه تهران بوده که با هدف کاربردی‌سازی رویکرد بینش‌های رفتاری (BI) در مسائل و مشکلات مختلف جامعه ایران فعالیت می‌کند. این مرکز تاکنون پروژه‌های متعدد رفتاری با سازمان‌های مختلف اعم از وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، وزارت راه و شهرسازی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و شهرداری تهران انجام داده‌است.

ضلع شمال غربی چهارراه ولیعصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، خانه اندیشه‌ورزان
iranbehavioralinsights.ir
@iranbehavioralinsights
۰۹۳۰۳۱۸۷۲۲۰

منابع

(1) Bernal, A., Carter, C., Singh, I., Cao, K., & Madreperla, O. (2020). Fall 2020 cognitive warfare: An attack on truth and thought. *NATO Innovation Hub.* https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/Cognitive-Warfare.pdf

(2) Bomberg, A. (2025, February). *Understanding the modern battle for influence. Crisis Response Journal.* https://www.intelligent-holdings.co.uk/alex-bomberg-cmj.pdf

(3) Korteling, J. H., Cadet, B., & Hof, T. (2023). *Behavioural influence interventions in the information environment.* https://hcss.nl/wp-content/uploads/2023/06/07-Behavioural-influence-interventions-in-the-information-environment-2023-HCSS.pdf

(4) Boswinkel, L., Neill, B., Finlayson, J., Michaelis, M., & Rademaker. (2022). *Weapons of mass influence Shaping attitudes, perceptions and behaviours in today's information warfare.* https://hcss.nl/wp-content/uploads/2022/04/Weapons-of-Mass-Influence-Information-Warfare-HCSS-2022-V2.pdf (5) Pamment, J., Nothhaft, H., & Fjällhed, A. (2018). Countering Information Influence Activities : The State of the Art.